

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.Драгоманова

БАРАНОВСЬКА Ірина Георгіївна

УДК 37.036-053.6:78(043.5)

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ
ДІЯЛЬНОСТІ АНСАМБЛЮ НАРОДНОЇ МУЗИКИ

13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені М.Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

ЩОЛОКОВА ОЛЬГА ПИЛИПІВНА,

Національний педагогічний університет

імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри

фортепіанного виконавства та художньої культури

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент

ВАЩЕНКО ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА,

Міністерство освіти і науки України,

керівник відділу планування політики;

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

ХЛІСБНІКОВА ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА,

Інститут проблем виховання АПН України,

старший науковий співробітник лабораторії

естетичного виховання.

Захист відбудеться 13 червня 2007р. о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 10 травня 2007р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В.Козир

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Національно-духовне відродження нашої держави неможливе без оволодіння музичними скарбами народної творчості – “дзеркала життя, мистецтва, мудрості, культури нації, праісторії народу” (С.Килимник). Народна музика в усьому її розмаїтті завжди була незамінним засобом виховання, формування знань, умінь, навичок, творчих якостей дитини, фундаментом духовного розвитку та художньо-творчої самореалізації особистості, розкриття її можливостей, здібностей, творчого потенціалу.

У національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті актуалізуються основні завдання реформування національної системи освіти, які пов’язані з впровадженням педагогічних механізмів відтворення культурного досвіду минулого та формування особистості майбутнього, здатної самореалізувати свої здібності, вміння у різних видах діяльності. Сьогодні цю проблему мають можливість ефективно вирішувати позашкільні навчальні заклади, які поступово стали широкодоступними, багатофункціональними центрами творчості дітей та набули ознак складної, багаторівневої педагогічної системи. Діяльність ансамблю народної музики в системі оновленої роботи позашкільних закладів висуває питання створення умов для інтенсифікації особистісного самовираження та художньо-творчої самореалізації підлітків у ряд гострих і актуальних проблем сучасної педагогіки.

Наукові розробки з проблеми художньо-творчої самореалізації особистості підтверджують її багатогранність та різноплановість. Філософи В.Андрущенко, Ю.Афанасьєв, М.Бахтін, Г.Ващенко, М.Недашківська, Г.Нестеренко, В.Муляр, Л.Подоляно, О.Чаплигін, М.Ценко, В.Шинкарук, Н.Шуневич вважають самореалізацію складним процесом, який є необхідною життєвою потребою індивіда та має неабияку цінність у суспільстві.

Психологи К.Абульханова-Славська, А.Адлер, Б.Ананьєв, Л.Антропов, Л.Божович, І.Бех, І.Булах, І.Воронюк, Д.Ельконін, Л.Коган, Г.Костюк, Д.Леонтьєв, А.Маслоу, Л.Мова, Ф.Перлз, К.Роджерс, В.Роменець, С.Рубінштейн, К.Хорні визначають цей феномен як цілісне, системне явище, дослідження якого потребує вивчення властивостей його структурних компонентів та зв’язків з іншими психічними процесами.

Педагогічний аналіз проблеми художньо-творчої самореалізації здійснюється у кількох напрямках: вивчення особливостей забезпечення особистісної самореалізації учнівської молоді (Н.Комісаренко, А.Ковальова, Л.Левченко, О.Рассказова), підготовки до професійної самореалізації (Б.Гершунський, З.Гіптерс, І.Волощук, О.Вітківська, В.Загвязинський, І.Краснощок, М.Пліщук, О.Теплова, В.Тюска, Н.Сегеда, Т.Сущенко), як одного з основних критеріїв сформованості культури особистості (І.Зязюн, М.Недашківська, О.Щолокова), у процесі музичного сприймання (О.Ростовський, О.Рудницька), художньо-естетичного

розвитку молоді (А.Болгарський, Б.Брилін, Т.Завадська, Г.Падалка), її духовного збагачення (В.Доній, І.Єрмаков, Г.Несен, О.Олексюк, Л.Сохань).

Аналіз наукових досліджень за визначеними аспектами дозволяє констатувати, що питання вивчення методичних засад художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики ще не стали предметом цілісного педагогічного дослідження: конкретизації вимагає сутність та зміст поняття “художньо-творча самореалізація”; не з'ясовано вплив українських народних традицій ансамблевого музикування на творчий розвиток підлітків; не визначено принципи, умови та методи підготовки підлітків до художньо-творчої самореалізації в ансамблі народної музики. Адже, саме у колективній діяльності є можливість створювати сприятливі педагогічні умови для художньо-творчої самореалізації кожної дитини.

Актуальність даної проблеми, її недостатня теоретична й методична розробленість, а також потреби практики позашкільного та позакласного музичного виховання зумовили вибір теми дослідження **“Методичні засади художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота входить до плану наукових досліджень кафедри ансамблевої гри та естрадного мистецтва Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського з наукової теми “Підготовка майбутнього вчителя музики до творчої самореалізації”. Тему дисертації затверджено Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського від 29 грудня 2004 року, протокол № 5; узгоджено у Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні від 29 листопада 2005 року, протокол № 9.

Об'єкт дослідження – процес музичного виховання підлітків у позашкільних навчальних закладах.

Предмет дослідження – методичні засади художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови та методику художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики.

Гіпотеза дослідження - результативність художньо-творчої самореалізації підлітків підвищиться, якщо:

- забезпечити гуманно-демократичний стиль взаємин у системі “керівник-гуртківець” на основі особистісно-орієнтованого підходу до учнів-підлітків;
- стимулювати потреби художньо-творчої самореалізації підлітків у різних видах

музично-ансамблевої діяльності (навчально-репетиційної, концертно-виконавської, фольклорно-етнографічної, екскурсійної);

- спрямувати процес музичного виховання на поступове входження та активну участь у художньо-творчій діяльності колективу з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей підлітків;

- виробити уміння та навички, необхідні для художньо-творчої самореалізації підлітків на основі традицій ансамблевого музикування.

У відповідності з метою та гіпотезою дослідження були висунуті наступні **завдання**:

- розкрити особливості художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики;

- сформулювати принципи та виявити педагогічні умови художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики;

- визначити критерії, показники та рівні художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики;

- розробити методичну модель художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики та експериментально перевірити її ефективність.

Методологічну основу дослідження становлять концептуальні засади парадигми сучасних освітніх процесів в Україні (відповідність суспільним потребам, варіативність змісту, демократизація та гуманітаризація навчання й виховання), інноваційні тенденції розвитку навчально-виховного процесу у позашкільних закладах освіти (адаптація до потреб особистості та забезпечення умов її самореалізації), педагогічні концепції особистісно-орієнтованого, діяльнісного та інтегрованого підходів до музичного виховання підлітків, методологічні положення з проблеми відродження української національної культури.

Теоретичною основою дослідження стали основні положення стратегії розвитку позашкільної освіти в Україні; філософські теорії формування культури особистості та сутності художньої творчості (Ю.Афанасьєв, М.Бахтін, М.Каган); положення теорії національної ідеї (В.Андрущенко, Г.Ващенко), концептуальні засади психологічних та педагогічних досліджень про закономірності розвитку особистості, її творчу активність як обов'язкову умову динамічного саморозвитку і самореалізації (К.Абульханова-Славська, І.Бех, Л.Виготський, Г.Костюк, Л.Коган, А.Маслоу, К.Роджерс, В.Роменець та інші); наукові праці з фольклористики (А.Іваницький) й етнопедагогіки (М.Попович, М.Стельмахович).

Базовими для дослідження стали концептуальні положення методик колективного музичного виховання учнів (А.Болгарський, Б.Брилін, Е.Жак-Далькроз, В.Лапченко, К.Орф, Г.Падалка, Е.Печерська, О.Ростовський, А.Штир, О.Щолокова та інші); наукові дослідження в

галузі художньо-музичного виховання, які вивчають особливості організації педагогічного процесу у позашкільних закладах освіти (Н.Комісаренко, О.Рассказова, О.Семенов, В.Стрельчук та інші).

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс *теоретичних та емпіричних методів: аналіз* (для вивчення нормативних документів з питань розвитку позашкільної освіти, філософської і психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження); *узагальнення* (для визначення понятійного апарату, систематизації матеріалів експерименту, формулювання концептуальних положень та висновків дослідження); *моделювання* (для конструювання організаційної системи та методичної моделі художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики); *констатувальний та формувальний експерименти* (для аналізу вихідного рівня художньо-творчої самореалізації підлітків та перевірки ефективності розробленої поетапної методики); *анкетування, інтерв'ювання, бесіда, спостереження, тестові та творчі завдання* (для виявлення рівнів художньо-творчої самореалізації підлітків); *математичні методи обробки отриманих даних* (для встановлення достовірності отриманих результатів експерименту).

Організація дослідження. Дослідження проводилось у три етапи протягом 2003 - 2007 років.

На першому етапі (2003 – 2004 рр.) проаналізовано філософську, психолого-педагогічну, мистецтвознавчу літературу, а також дисертаційні дослідження з проблеми самореалізації учнів та вчителів; уточнено зміст поняття “художньо-творча самореалізація”; систематизовано концептуальні підходи щодо проблеми художньо-творчої самореалізації підлітків, досліджено стан художньо-творчої самореалізації підлітків;

На другому етапі (2004 - 2006 рр.) обґрунтовано механізм художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики і визначено педагогічні умови його ефективного функціонування, розроблено методику організації досліджуваного процесу під час навчально-виховної діяльності в ансамблі народної музики. Удосконалено критерії, показники та визначено рівні художньо-творчої самореалізації підлітків. Розроблено план і методику формувального експерименту, апробовано методику художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики.

На третьому етапі (2006 - 2007 рр.) завершено педагогічний експеримент, систематизовано та проаналізовано його результати. Здійснено узагальнення висновків, коректування основних ідей і наукових положень, літературно оформлено текст дисертації.

Експериментальна база дослідження. Основна експериментальна робота виконувалась упродовж 3 років (2003 - 2006 рр.) на базі художньо-творчих колективів “Веселі

передзвони”, “Дударик” м. Вінниці, “Щедрограй”, “Жайвір” Бершадського району, “Дивоцвіт” пгт. Гнівань Тиврівського району Вінницької області, “Сто сопілок” м. Тернополя. Всього дослідженням було охоплено 320 підлітків, 7 керівників ансамблів, 50 батьків.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. Уперше уточнено поняття “художньо-творча самореалізація”; розкрито зміст та особливості художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики; сформульовано принципи та перевірено педагогічні умови, які впливають на результативність художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики; визначено критерії (емоційно-перцептивний, мотиваційно-вольовий, пізнавально-активний, ціннісно-орієнтаційний, художньо-діяльнісний) та рівні (високий, середній, низький) її діагностики; обґрунтовано й експериментально апробовано методичну модель художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики на основі вивчення українських народних музичних традицій, цілісність якої обумовлена взаємозв’язком емоційно-комунікативної, мотиваційної, змістової, ціннісної, процесуальної складових. Подальшого розвитку набуло навчально-методичне забезпечення творчих об’єднань (художньо-творчих колективів) позашкільних закладів освіти та позакласної роботи загальноосвітніх шкіл України.

Практичне значення дослідження полягає у розробці методичних засад художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики, які спрямовані на підвищення результативності цього процесу; систематизації одиничних засобів та методів ефективної підготовки підлітків до художньо-творчої самореалізації в ансамблі народної музики (музично-ілюстративних матеріалів, сценаріїв театралізованих концертів, обрядових дійств, інсценізацій пісень, партитур, матеріалів фольклорних експедицій, інших засобів комплексного впливу різновидів мистецтва). Матеріали дисертації можуть використовуватись учителями музики, керівниками ансамблів народної музики (художньо-творчих колективів), методистами, викладачами закладів педагогічної освіти, а також під час написання навчально-методичних посібників, підручників і програм.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення, висновки й рекомендації дослідження обговорювались на міжнародній науково-практичній конференції „Теорія і практика управління педагогічними процесами” (Одеса, 2005), всеукраїнській науково-практичній конференції „Мистецька освіта як чинник людиностановлення” (Тернопіль, 2006), науково-практичному семінарі “ІV педагогічні читання пам’яті О.П.Рудницької” (Київ, 2006). Результати дисертаційного дослідження впроваджені в практику навчально-виховного процесу ансамблю “Сто сопілок” Тернопільської української гімназії імені Івана Франка (довідка № 428 від 23 листопада 2006 р.), ансамблю “Веселі

передзвони” Вінницької загальноосвітньої школи I-III ступенів №15 (довідка № 663 від 24 листопада 2006 р.), ансамблю “Дударик” Вінницької обласної станції юних натуралістів (довідка № 246 від 22 грудня 2006 р.), ансамблю “Жайвір” та ансамблю “Щедрограй” Баланівської середньої школи I-III ступенів Бершадського району Вінницької області довідка № 9 від 7 грудня 2006 р.)

Публікації. Основні положення і результати дослідження знайшли відображення у 10 публікаціях, серед них 9 одноосібних робіт у фахових наукових виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних першоджерел, додатків. Робота містить 9 таблиць, 9 рисунків. Загальний обсяг дисертації 235 сторінок, з них основного тексту 177 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі подано загальну характеристику роботи, обґрунтовано актуальність і доцільність досліджуваної проблеми, визначено об’єкт, предмет і мету, сформульовано гіпотезу та завдання, викладено теоретико-методологічні засади, охарактеризовано методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію та впровадження її результатів.

У першому розділі - **“Теоретико-методологічні основи самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики”** представлено історичний аналіз наукових підходів щодо сутності поняття “самореалізація”, визначено перспективи її подальшого розвитку в сучасних умовах реформування української школи; окреслено основні принципи навчально-методичної роботи для забезпечення художньо-творчої самореалізації підлітків на основі вивчення українських народних традицій ансамблевого музикування, виявлено педагогічні умови, які впливають на результативність досліджуваного процесу.

Керуючись науковими розробками з питань творчого розвитку особистості, було проаналізовано способи та механізми самореалізації на основі цілеспрямованого розгортання внутрішніх сил самосвідомості, спрямування природних потреб (волі, свободи, можливості вибору) у напрямку творчого освоєння нового, невідомого та активного вираження своїх здібностей, умінь, талантів (К.Абульханова-Славська, А.Адлер, Б.Ананьєв, В.Андрущенко, Н.Батюк, І.Бех, Л.Божович, Л.Виготський, І.Волощук, О.Вітковська, І.Зязюн, Д.Ельконін, М.Каган, О.Киричук, А.Ковальова, Л.Коган, Г.Костюк, Н.Комісаренко, І.Краснощок, Л.Левченко, О.Леонтєв, А.Маслоу, Б.Майстеров, В.Муляр, М.Недашківська, О.Олексюк,

Г.Падалка, Л.Паньків, Ф.Перлз, В.Петровський, Л.Подолько, О.Расказова, В.Роменець, К.Роджерс, С.Рубінштейн, О.Рудницька, Н.Сегеда, К.Хорні, О.Чаплигін, Г.Цуккерман, В.Шинкарук, О.Щолокова та інші).

У контексті дослідження набуває актуальності проблема використання українських народних традицій ансамблевого музикування в навчально-виховній практиці позашкільних закладів освіти. Ця проблема досліджувалась в напрямку виявлення педагогічних умов та обґрунтування ефективності методів забезпечення художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблях народної музики.

На основі порівняльного та узагальненого аналізу праць науковців присвячених: традиціям народного ансамблевого музикування (Д.Бабіч, Д.Благой, О.Воропай, А.Іваницький, К.Квітка, Г.Танцюра, Т.Чернігівець, Д.Яворницький); історичному виникненню ансамблів та їх жанрової приналежності (Л.Архімович, В.Водяний, А.Ригельман, В.Яшкін); вивченню та систематизації українських народних інструментів (Є.Бобровников, К.Вертков, А.Гуменюк, П.Іванов, М.Лисенко, І.Мацієвський, І.Скляр, Г.Хоткевич); визначенню та перевірці ефективних умов діяльності народно-інструментальних колективів (П.Богонос, С.Бублей, В.Вірясова, І.Климчик, В.Лабунець, В.Лапченко, В.Лебедев, М.Лисенко, І.Скляр). Було виявлено, що забезпечення успішної художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики передбачає наявність стійкого інтересу до ансамблевої діяльності, обізнаність у галузі українського народного мистецтва, музичний тезаурус, музично-виконавські вміння (володіння музичним інструментом, голосом, розвиток ансамблевих навичок), емоційно-позитивну атмосферу співробітництва в колективі, художньо-творче спілкування з музикою, бажання самовдосконалювати вміння, щоб досягти успіху, методичну забезпеченість вимог щодо організації навчального процесу.

На основі філософського, психолого-педагогічного аналізу феноменів “самореалізація”, “українські народні традиції ансамблевого музикування” та “художньо-творча діяльність” сформульовано визначення поняття “художньо-творча самореалізація”. Воно розуміється як *складний, свідомий, особистісний процес, який забезпечує активний діючий стан підлітка, його адаптованість у конкретних умовах ансамблевої діяльності, мобілізацію на якісний розвиток та втілення у музичній діяльності свого природного, художньо-творчого потенціалу*. З'ясовано, що художньо-творча самореалізація, як інтегральний показник результату ансамблевої діяльності підлітків, характеризується складною динамічною структурою, яка містить 5 функціональних компонентів: емоційно-перцептивний, мотиваційно-вольовий, пізнавально-активний, ціннісно-орієнтаційний, художньо-діяльнісний.

На основі узагальнень наукових здобутків розроблена методична модель художньо-творчої самореалізації підлітків, сформульовані принципи (гуманізації та демократизації; етнізації; доступності та послідовності; поєднання активності, самостійності та творчої ініціативи учнів-підлітків із вимогливим керівництвом вчителя; єдності індивідуального і колективного впливів на учнів (диференціації навчання)), визначені педагогічні умови, які сприяють ефективності художньо-творчої самореалізації підлітків у процесі навчання в ансамблі народної музики. У їх обґрунтуванні знайшли відображення теорії колективного музичного виховання дітей, концепції художньої творчості, положення про закономірності розвитку особистості, освітні ідеї етнопедагогіки.

Керуючись особистісно-орієнтованою технологією, яка заперечує авторитарний вплив на дитину в процесі навчання та розвитку, вчитель виступає у ролі натхненника та координатора сумісної музичної діяльності з учнями, створює атмосферу емоційної відкритості спілкування з приводу мистецтва. Вони стають рівноправними учасниками взаємодії та співпрацюють в єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, який запобігає психологічному напруженню, а відкриває можливості отримати гарні емоційні враження та задоволення від художньо-творчого спілкування. Отже, *першою педагогічною умовою* художньо-творчої самореалізації підлітків ми вважаємо забезпечення гуманно-демократичного стилю взаємин у системі “керівник-гуртківець” на основі особистісно-орієнтованого підходу до учнів-підлітків.

Друга педагогічна умова вимагає стимулювання потреби художньо-творчої самореалізації підлітків у різних видах музично-ансамблевої діяльності (навчально-репетиційної, концертно-виконавської, фольклорно-етнографічної, екскурсійної). Такий підхід дає можливість забезпечити інтеграцію міжхудожніх знань, умінь, навичок підлітків, встановити у процесі художньо-творчої діяльності вербальні, комунікативні, рухливі, зорові та слухові асоціації, розвинути творчу уяву, музичне мислення, зробити сприйняття, вивчення, виконання музичних творів більш глибоким, емоційним, усвідомленим.

Третя педагогічна умова потребує урахування вікових можливостей підлітків та спрямування процесу музичного виховання на поступове входження та активну участь у художньо-творчій діяльності колективу під впливом їх внутрішніх спонукань. Головним завданням керівника стає допомога учасникам колективу оволодіти технічними прийомами гри на інструменті та навичками гри в ансамблі на основі засвоєння великого об’єму знань з теорії музики, історії ансамблевого музикування, традицій українського народного мистецтва.

Виконання *четвертої педагогічної умови* – вироблення умінь та навичок, необхідних для художньо-творчої самореалізації підлітків на основі традицій ансамблевого музикування -

полягає у систематичній, довготривалій, копіткій роботі з підготовки підлітків до концертного виступу.

Особливості художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики вимагають від керівника поєднання колективних форм роботи з індивідуальними, допомагаючи окремим учням оволодівати початковими навичками гри на інструменті та одночасно ставити більш складні вимоги до вихованців, які оволоділи певним рівнем виконавства. Надзвичайно важливим є методологічний плюралізм, тобто здатність оволодівати багатомірністю методів та уміле їх використання. В результаті системного аналізу існуючих методів керівництва музичним колективом ми класифікували їх за найсуттєвішими напрямками дослідження, а саме: діагностування, організації навчання та виховання, контролю й оцінювання досягнень підлітків. Це дозволило застосувати у роботі різні засоби педагогічного впливу.

У другому розділі **“Експериментальне дослідження художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики”** знайшли висвітлення хід та результати констатувального експерименту: розроблено критерії, показники та рівні художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики. Запропонована методика художньо-творчої самореалізації підлітків на основі вивчення українських народних традицій ансамблевого музикування, проаналізовані результати формувального експерименту.

Для діагностики стану художньо-творчої самореалізації підлітків було визначено наступні критерії: *емоційно-перцептивний* – прояв емоційного збудження та естетичного задоволення під час слухання, сприймання, вивчення та виконання творів української народної музики; *мотиваційно-вольовий* – мотиви та особистісні якості підлітків, які допомагають продуктивній участі у художньо-творчій діяльності колективу; *пізнавально-активний* – спрямованість на отримання нових музично-теоретичних знань, практичних умінь і навичок; *ціннісно-орієнтаційний* – сформованість ціннісних уявлень про художньо-творчу діяльність ансамблю народної музики; *художньо-діяльнісний* – самовираження та самопрезентація музичних здібностей, знань, вмінь, участь у концертній діяльності колективу.

Констатувальна частина дослідження проводилась на основі комплексного підходу за трьома напрямками, а саме: вивчення педагогічного досвіду для забезпечення художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблів народної музики, з'ясування педагогічних підходів щодо створення умов художньо-творчої самореалізації учнів на основі вивчення традицій українського народного мистецтва; виявлення мотивів, інтересів підлітків до зазначеної діяльності та вивчення їх музичних здібностей і творчого

потенціалу; з'ясування участі батьків, впливу сімейного оточення на творчі успіхи та невдачі, активність та ініціативу підлітків під час занять в ансамблі народної музики.

З допомогою методів інтерв'ю, бесіди, усного та письмового анкетування, тестування, узагальнення результатів систематичного, цілеспрямованого спостереження за успіхами підлітків відповідно визначених критеріїв було визначено три рівні художньо-творчої самореалізації підлітків: високий, середній, низький. Результати констатувального експерименту дозволили зробити висновок, що, на жаль, інтерес до вивчення українських народних традицій ансамблевого музикування з віком падає. Стрімкий розвиток комп'ютерної техніки й засобів інформації знижує число бажаючих грати на музичних народних інструментах, недостатність яких суттєво помітна та впливає на об'єм знань учнів про народне музичне мистецтво, їм бракує необхідних умінь та навичок художньо-творчої самореалізації. Таким чином, існуючий стан художньо-творчої самореалізації підлітків не відповідає потребам сучасної національної школи.

На основі узагальнення теоретичної частини дослідження та результатів констатувального експерименту, з метою перевірки ефективності визначених педагогічних умов, була розроблена методика проведення формувального етапу дослідження. В експериментальній групі була апробована методика художньо-творчої самореалізації. Підготовка вихованців здійснювалась протягом чотирьох етапів: адаптаційного, підготовчого, корекційного та художньо-творчого. Особливістю даної методики стала спрямованість на потреби та інтереси кожного підлітка, взаємозв'язок теоретичної і практичної діяльності, індивідуалізація та диференціація педагогічних впливів, варіативно-моделюючий характер навчання.

Метою першого (адаптаційного) етапу було створення та закріплення позитивної мотивації для розвитку інтересу до вивчення, використання та відтворення традицій українського народного музичного мистецтва. Завданнями цього етапу стали: знайомство учнів-підлітків з учасниками концертного складу та діяльністю художньо-творчого колективу; демонстрація та показ інструментів ансамблю, українських концертних костюмів колективу; вивчення бажань учасників колективу щодо проведення фольклорно-етнографічних експедицій, навчальних екскурсій та врахування пропозицій керівниками ансамблів; виявлення творчих задатків та музичних здібностей підлітків, які почали займатися в колективі; створення атмосфери творчої та емоційної активності на заняттях ансамблю. Втілення висунутих завдань здійснювалось за допомогою методів художньо-творчого спілкування, особистого прикладу та демонстрації, музичних бесід, слухання, аналізу, поточного та усного контролю.

На другому (підготовчому) етапі ми прагнули створити сприятливий емоційний простір для розкриття та розвитку творчих задатків та музичних здібностей підлітків. Першочерговими завданнями цього етапу були: вивчення елементарної нотної грамоти; розвиток слуху, метро-ритмічного чуття; оволодіння інструментом сопілка-прима; робота над чистотою інтонування звуків та мелодій; створення ансамблю сопілкарів, здобуття навичок співу у вокальному ансамблі. Другий етап дослідно-експериментальної роботи передбачав використання методів активної співучасті та співтворчості, ілюстративного пояснення та прямого наслідування, показ “ланцюжком”, зорових уявлень, групового музикування, проблемних ситуацій, діалогічної взаємодії, створення творчої атмосфери, тощо.

На третьому (корекційному) етапі ми прагнули поповнити та закріпити набуті музичні знання, уміння, навички, необхідні для саморозкриття, самопрезентації підлітками своїх художньо-творчих можливостей. Завданнями цього етапу стали: удосконалення навичок гри на сопілці-примі; вибір та оволодіння навичками гри ще на одному народному інструменті; розвиток уміння самостійно опрацьовувати музичний твір; формування навичок ансамблевого музикування; створення ансамблю типу „троїста музика” на базі основного складу колективу з поступовим розширенням та видозміною інструментарію. Була розроблена низка творчих завдань, що спонукали підлітків до самостійного опрацювання музичних творів, самовдосконалення вмінь та навичок гри й співу в ансамблі.

Метою *четвертого (художньо-творчого) етапу* була демонстрація та самопрезентація підлітками своїх музичних здібностей, умінь, творчих здобутків у концертній діяльності ансамблю народної музики. На даному етапі виконувались такі завдання: вивчення творів з солістами; реалізація знань, умінь, навичок художньо-творчої самореалізації підлітків у ансамблевій діяльності колективу; рухова імпровізація підлітків під час показу концертних номерів; проведення майстер-класу вихованцями ансамблю; виступ з концертною програмою. Творчі завдання перед дзеркалом, тренінгові вправи “Актуальне самопочуття”, “Уяви сусіда”, “Розвесели сумного”, “Допоможи другу”, “Мова тіла”, проведення майстер-класу “Повір у себе”, заняття з ритміки допомогли створити низку концертних номерів “Весняночка”, “На крилах різдвяної пісні”, “На небі зірка”, “Мала баба три сини”, “Чум-ба-ра”, “Ярема”, “На городі чорна редька” тощо.

Перевірка ефективності запропонованої методики художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики включала проведення трьох діагностичних зрізів (початкового, проміжного і контрольного) в експериментальній та контрольній групах. Під час цієї роботи застосовувались наступні методи діагностики: опитування, спостереження, порівняльний та узагальнений аналіз результатів творчих завдань, тестів, концертних звітів та виступів, за показниками емоційно-перцептивного,

мотиваційно-вольового, пізнавально-активного, ціннісно-орієнтаційного та художньо-діяльнісного компонентів досліджуваного процесу.

Шляхом застосування методів статистичного і графічного опанування даних на етапі узагальнення результатів формувального експерименту зафіксовано значне зростання кількості підлітків високого та середнього рівнів художньо-творчої самореалізації та чисельне зменшення кількості учнів низького рівня. Так, підлітки контрольної групи наприкінці дослідження мали такі результати: 28% - низький рівень, 56% - середній рівень, 16% - високий рівень. На відміну від них, в експериментальній групі одержано такі результати: 6,4% - низький рівень, 51,6% - середній рівень, 42,4% - високий рівень.

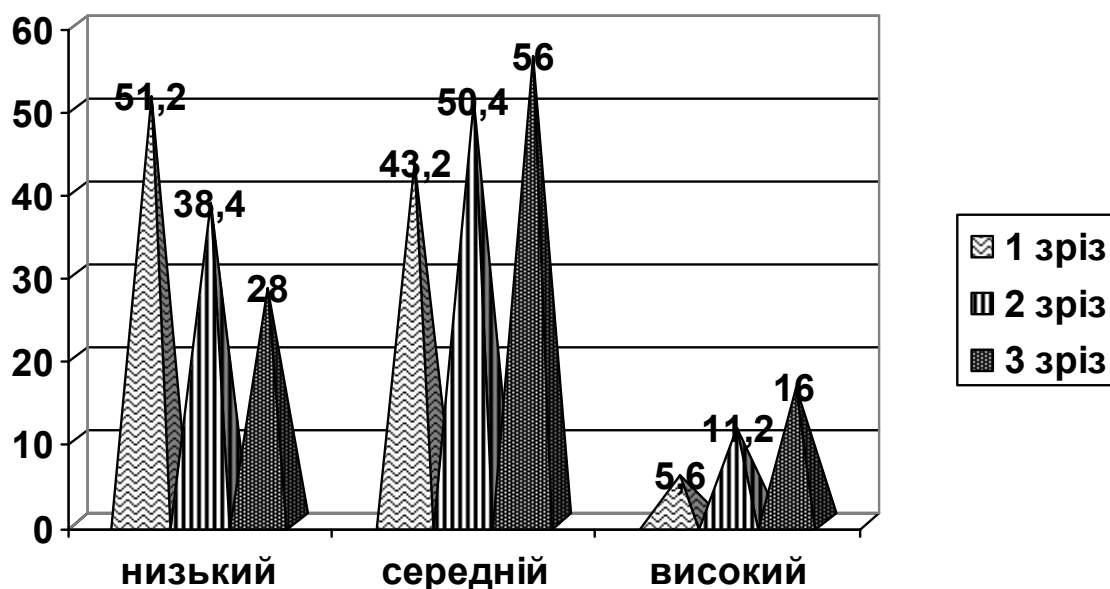


Рис. 1. Порівняння динаміки підготовки підлітків контрольної групи до художньо-творчої самореалізації в умовах діяльності ансамблю народної музики

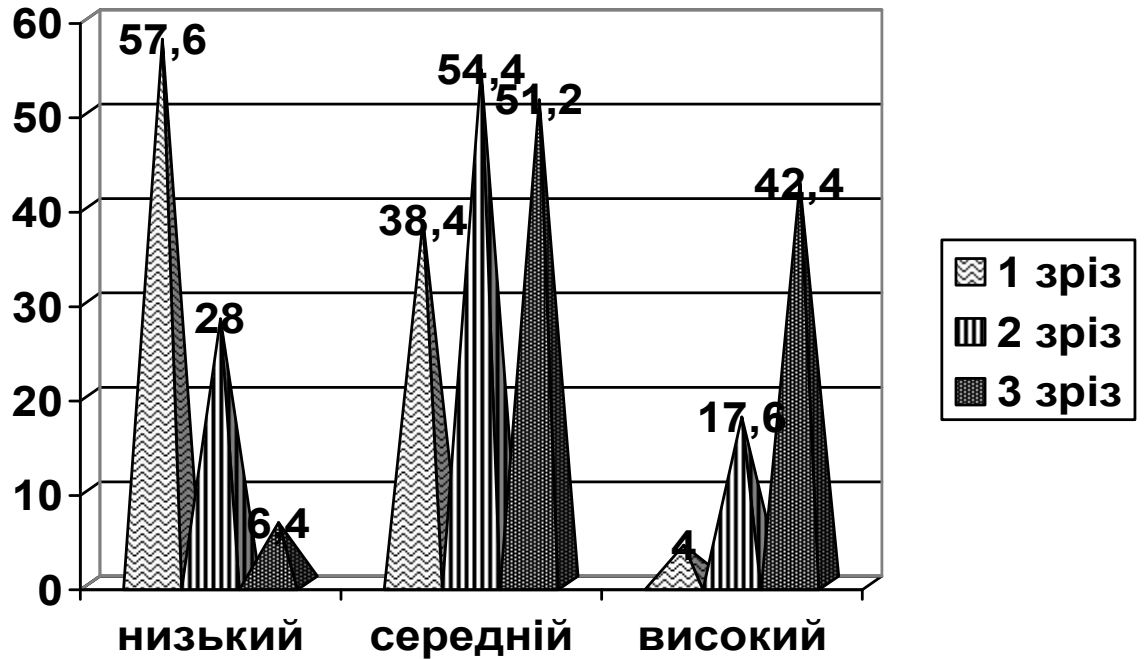


Рис. 2. Порівняння динаміки підготовки підлітків експериментальної групи до художньо-творчої самореалізації в умовах діяльності ансамблю народної музики

Отже, за результатами формувального експерименту доведено правомірність висунутої гіпотези дослідження. Весь хід дослідницької роботи та її результати засвідчили ефективність методики художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики та доцільність її впровадження у навчальний процес позашкільних закладів освіти та гурткової позакласній роботі загальноосвітніх шкіл.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дослідженні представлено теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики, яке одержало експериментальне підтвердження та дало підстави до наступних висновків.

1. У контексті розбудови української національної школи музичне виховання школярів та забезпечення їх художньо-творчої самореалізації на основі вивчення народних традицій ансамблевого музикування потребує удосконалення. Сучасні гуманістичні підходи до

забезпечення оптимізації навчально-виховного процесу у позашкільних закладах освіти актуалізували такі тенденції, як: спрямування на вивчення українських народних музичних традицій, інтегрований підхід до засвоєння музичного матеріалу, збагачення змісту освіти здобутками минулих поколінь, створення умов для художньо-творчої самореалізації підлітків, розробка і впровадження нових форм і методів педагогічної взаємодії.

2. На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що *художньо-творча самореалізація є складним, свідомим, особистісним процесом, який забезпечує активність, самостійність підлітка, його адаптованість в умовах діяльності ансамблю народної музики, мобілізацію на якісний розвиток та втілення у музичній діяльності свого природного (художньо-творчого) потенціалу.* Особливості художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики вимагають урахування їх особистісних якостей, музичних здібностей, творчого потенціалу, що зумовлюють ефективність взаємодії в системі керівник-учень, учень-учень, учень-музичний твір. У зв'язку з цим вивчено та охарактеризовано синкретичну природу українських народних традицій ансамблевого музикування, проаналізовано психолого-дидактичні можливості учнів підліткового віку в аспекті їх художньо-творчої самореалізації. З'ясовано, що успіх художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики передбачає наявність стійкого інтересу до ансамблевої діяльності, обізнаність у галузі українського народного мистецтва, музичний тезаурус, музично-виконавські вміння, емоційно-позитивну атмосферу співробітництва в колективі, художнє спілкування з музикою, активність у бажанні досягти успіху, методичну забезпеченість вимог до організації навчального процесу.

3. Обґрунтовано вплив українських народних музичних традицій на музичний розвиток учнів. Доведено, що він забезпечує базову підготовку підлітків, зумовлює органічне поєднання знань, умінь, навичок у єдину систему, розкриває доцільність участі підлітків у різних видах ансамблевої діяльності, забезпечує фундаментальне підґрунтя їх художньо-творчої самореалізації.

4. Сформульовано *принципи* підготовки підлітків до художньо-творчої самореалізації (гуманізації та демократизації; етнізації; доступності та послідовності; поєднання активності; самостійності та творчої ініціативи учнів-підлітків із вимогливим керівництвом учителя; єдності індивідуального і колективного впливів на учнів). У їх обґрунтуванні знайшли відображення теорії колективного музичного виховання дітей, концепції художньої творчості, положення про закономірності розвитку особистості, освітні ідеї етнопедагогіки.

5. У процесі дослідження доведено, що ефективність художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики підвищується за рахунок створення та дотримання таких *педагогічних умов*: забезпечення гуманно-демократичного стилю взаємин у системі

“керівник-гуртківець” на основі особистісно-орієнтованого підходу до учнів-підлітків; стимулювання потреби художньо-творчої самореалізації підлітків у різних видах музично-ансамблевої діяльності (навчально-репетиційної, концертно-виконавської, фольклорно-етнографічної, екскурсійної); спрямування процесу музичного виховання на поступове входження та активну участь у художньо-творчій діяльності колективу з урахуванням вікових можливостей підлітків; вироблення умінь та навичок, необхідних для художньо-творчої самореалізації підлітків на основі традицій українського народного ансамблевого музикування.

6. У ході дослідно-експериментальної роботи визначено компоненти художньо-творчої самореалізації підлітків емоційно-перцептивний, мотиваційно-вольовий, пізнавально-активний, ціннісно-орієнтаційний та художньо-діяльнісний, а також виокремлено аналогічні критерії та показники діагностики. З’ясовано рівні художньо-творчої самореалізації підлітків (високий, середній, низький), відмінності між якими виявляються у характері емоційно-перцептивного реагування на музику, ступені обізнаності в українському народному мистецтві, розвиненості умінь та навичок співу та гри на музичних інструментах, наявності інтересу до різних видів ансамблевої діяльності, ціннісному ставленні до українських народних музичних традицій, бажанні досягти успіху в музичній діяльності.

7. Розроблено методичні засади художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики: визначення для кожного підлітка початкового рівня музичного розвитку та активності; урізноманітнення форм проведення навчальних занять та репетицій; варіативне застосування різних форм, методів та прийомів педагогічного впливу на учасників ансамблю; поетапність підготовки підлітків до ансамблевої діяльності; систематичне прогнозування результатів художньо-творчої самореалізації підлітків, які забезпечують розвиток музичних здібностей, оволодіння комплексом знань, умінь і навичок, що сприяють мобільності учнів під час засвоєння українських народних традицій ансамблевого музикування та підвищують активність творчого самовираження, ініціативність, потяг до самовдосконалення, самостійність у музичній діяльності, а також формують нові мотиви та ціннісні орієнтації підлітків, що спрямовані на художньо-творчу самореалізацію.

8. Результати формувального експерименту за трьома діагностичними зрізами дали можливість констатувати суттєві позитивні зміни у кількісних характеристиках рівнів художньо-творчої самореалізації підлітків експериментальної групи за усіма визначеними критеріями. Це засвідчило ефективність розробленої та практично перевіреної методики у порівнянні з традиційними підходами.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики. Подальшої уваги

дослідників потребують такі перспективні напрямки цієї проблеми: дослідження педагогічних умов спільної діяльності вчителів загальноосвітньої школи та позашкільних закладів освіти з метою залучення школярів до гри в ансамблях народної музики; взаємодії різних видів мистецтва під час художньо-творчої самореалізації підлітків; підготовки студентів музично-педагогічних факультетів до забезпечення умов художньо-творчої самореалізації учнів початкових класів.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Барановська І.Г. Проблема самореалізації особистості у науковій літературі //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Збірник наукових праць. – Випуск 8 /Ред. кол.: І.А.Зязюн (голова) та ін.. – Київ-Вінниця: ООО „Планер”, 2005. – С. 14 - 19.

2. Барановська І.Г. Проблема ансамблевої діяльності у музичній педагогіці. //Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. - Вінниця: „Діло”, 2005 - Випуск 15. – С. 126 – 129.

3. Барановська І.Г. Музично-естетичний розвиток підлітків в процесі діяльності ансамблю народної музики //Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць /Ред. кол. О.Г. Мороз, Н.В.Гузій (відповідальні редактори) та інші. Вип..4 (14). – К.: НПУ, 2005. – С. 217 - 220.

4. Барановська І.Г. Ансамблеве музикування в Україні: історичний аспект //Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – Том 50. – С. 13 - 22.

5. Барановська І.Г. Теоретичні аспекти розвитку творчої самостійності підлітків в ансамблях народної музики //Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини /Ред. кол.: Н.С. Побіченко (гол. ред.) та інші. – К.: Міленіум, 2005 – Випуск 14 – С. 85 – 90.

6. Барановська І.Г. Зміст та структурні компоненти художньо-творчої самореалізації підлітків в ансамблі народної музики //Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія., - Вінниця: „Діло”, 2006. – Випуск 17. – С. 67 – 70.

7. Барановська І.Г. Стан сформованості художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики //Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2006. – №5. – С. 85 – 89.

8. Барановська І.Г. Шляхи забезпечення ефективності художньо-творчої самореалізації підлітків //Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 3. (8). – К.: НПУ, 2006. – С. 89 – 92.

9. Барановська І.Г. Основні принципи та методи навчання підлітків в ансамблі народної музики //Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – С. 13 – 20.

10. Барановська І.Г., Мозгальова Н.Г. Педагогічні умови формування творчої самостійності підлітків в ансамблях народної музики //Тези доповідей II міжнародної науково-практичної конференції “Теорія і практика управління педагогічними процесами”. – Одеса: ПДПУ, 2005. – С. 9 – 10. 50%

Барановська І.Г. Методичні засади художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2007.

У дисертації розглянуто проблему художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики. Розкрито сутність художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики на основі принципів і педагогічних умов, спрямованих на розкриття, розвиток, самовдосконалення музичних здібностей та творчого потенціалу вихованців шляхом вивчення українських народних музичних традицій. Визначено зміст, форми й методи роботи з організації навчально-виховного процесу в ансамблевому колективі та поетапна підготовка підлітків до художньо-творчої самореалізації. Доведено важливість одержаних результатів для подальшого розвитку музично-педагогічної теорії та практики.

Ключові слова: художньо-творча самореалізація, ансамбль народної музики, принципи, методичні засади, педагогічні умови, музичні здібності, творчий потенціал.

Барановская И.Г. Методические основы художественно-творческой самореализации подростков в условиях деятельности ансамбля народной музыки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения музыке и музыкального воспитания. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2007.

Диссертация посвящена поиску и обоснованию методических основ художественно-творческой самореализации подростков в условиях деятельности ансамбля народной музыки. Актуальность проблемы обусловлена общим гуманистическим направлением современного образования в области формирования творческой личности ученика, способного раскрыть, проявить и самореализовать свои знания и способности.

В диссертации на основе анализа философских, психолого-педагогических достижений по исследуемой проблеме раскрывается сущность художественно-творческой самореализации подростков, определена зависимость и выявлены педагогические условия, которые способствуют эффективности данного феномена, проанализированы особенности художественно-творческой самореализации подростков в ансамбле народной музыки. Интерпретировано понятие “художественно-творческая самореализация” как сложный, осознанный, личностный процесс, который обеспечивает активность, самостоятельность подростка, его адаптацию в условиях деятельности ансамбля народной музыки, мобилизацию на качественное развитие и проявление в музыкальной деятельности своего природного (художественно-творческого) потенциала.

Соответственно в структуре художественно-творческой самореализации выделено пять компонентов: эмоционально-перцептивный, мотивационно-волевой, познавательный-активный, ценностно-ориентационный, художественно-деятельный. Эмоционально-перцептивный компонент раскрывает индивидуальную природу эмоциональной сферы подростка, наличие умений эмоционально воспринимать музыкальные образы, потребность в художественном самовыражении. Мотивационно-волевой показывает потребность воспитанников в развитии необходимых волевых качеств, демонстрирует наличие мотивов, личностных интересов, желаний, склонностей к художественно-творческой деятельности. Познавательный-активный компонент содержит специальные знания теории музыки, украинского народного искусства, ансамблевой игры, специфику исполнения народной музыки. Ценностно-ориентационный позволяет дифференцировать ценности и вкусы подростков, с помощью которых они выражают и высказывают свое творческое “Я”. Художественно-деятельный компонент предусматривает развитие музыкальных и творческих способностей, владение исполнительскими навыками, умения презентовать свои достижения в процессе исполнительской деятельности.

Выявлено, что эффективность художественно-творческой самореализации в ансамбле народной музыки зависит от таких педагогических условий: обеспечение

гуманно-демократического стиля взаимоотношений в системе “руководитель-кружковец” на основе личностно-ориентированного подхода к подросткам; стимулирование потребности художественно-творческой самореализации подростков в различных видах музыкальной деятельности ансамбля, направление процесса музыкального воспитания на постепенное вхождение и активное участие в художественно-творческой деятельности коллектива с учетом возрастных и индивидуальных особенностей подростков; развитие умений и навыков, необходимых для художественно-творческой самореализации подростков на основе традиций ансамблевого музицирования.

В диссертации разработаны критерии и показатели диагностики трех уровней художественно-творческой самореализации подростков. В работе предложена методика художественно-творческой самореализации подростков в условиях деятельности ансамбля народной музыки, которая предусматривает постепенное развитие активности, инициативности, самостоятельности, а также поэтапность подготовки (4 этапа).

Опытно-экспериментальная работа осуществлялась соответственно разработанной методике, которая включала различные формы, способы и методы педагогического воздействия: изложение и обсуждение материала, упражнения, формирующие задания, прослушивания, подготовку и проведение мастер-классов, разные виды репетиций, просмотр видеофрагментов занятий, музыкальных номеров, концертные выступления.

Исследованием установлено, что художественно-творческая самореализация подростков в условиях деятельности ансамбля народной музыки, организованная на основе разработанных методических основ имела положительную динамику. Сравнительная характеристика полученных экспериментальных данных на основе количественных и качественных показателей экспериментальной и контрольной групп убедила, что предложенная в исследовании методика обеспечивает результативность художественно-творческой самореализации подростков и может использоваться в художественно-творческих коллективах внешкольных учебных заведений и внеклассной работе кружков общеобразовательных школ.

Ключевые слова: художественно-творческая самореализация, ансамбль народной музыки, принципы, методические основы, педагогические условия, музыкальные способности, творческий потенциал.

Baranovska I.G. Methodological foundations of the art-creative self-realization of teenagers in conditions of folk music ensemble activities. – Manuscript.

The dissertation for receiving candidate degree of pedagogical sciences on speciality 13.00.02 – Theory and methods of teaching music and musical education. – National Pedagogical University name M.P. Dragomanova, Kyiv, 2007.

The problem of the art-creative self-realization of teenagers in conditions of the folk music ensemble activities is considered. The essence of teenagers art-creative self-realization in conditions of the folk music ensemble's activities is disclosed on the basis of principles and pedagogical conditions directed to the opening, development, self-improving musical abilities and creative potential of children through the way of learning Ukrainian folk traditions. It defines contents, forms and methods of work and organization of educational proses in assemble group for staged teenagers training for art-creative self-realization. The gained results are proved to be important pedagogical theory and practice.

Key words: art-creative self-realization, ensemble folk music, principles, methodological foundations, pedagogical condition, musical ability, creative potential.